
ОСИПЕНКО А.А.,
кандидат психологічних наук,
доцент, кафедра психіатрії,
наркології, неврології та медичної
психології медичного факультету,
Харківський національний
університет імені В.Н. Каразіна,
м. Харків

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ІНТЕЛЕКТУ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ

У статті наведено теоретичне обґрунтування необхідності розвитку соціального інтелекту як компонента включення студента у соціальне життя суспільства, зазначені вікові особливості його розвитку та визначено основні характеристики рівня розвитку соціального інтелекту для іноземних студентів. Досліджено рівень соціального інтелекту іноземних студентів та встановлені розрізнення у його розвитку у студентів першого та третього курсів.

Ключові слова: соціальний інтелект, спілкування, іноземні студенти, культура комунікації, соціальна адаптація, соціальна компетентність.

В статье приведено теоретическое обоснование необходимости развития социального интеллекта как компонента включения студента в социальную жизнь общества, указаны возрастные особенности его развития и изучены основные характеристики уровня развития социального интеллекта для иностранных студентов. Исследован уровень социального интеллекта иностранных студентов и установлены различия его развития у студентов первого и третьего курсов.

Ключевые слова: социальный интеллект, общение, иностранные студенты, культура коммуникации, социальная адаптация, социальная компетентность.

The theoretical ground of the development of social intelligence as a component of student's inclusion to the social life of society is given in the paper. Age features of the social intelligence development are shown and main characteristics of the social intelligence level of foreign

students are learned. It is proved that a high level of social intelligence is a basic component of the formation of a specialist in social area and management. It also helps to forecast the development of interpersonal relationships and that is why favors the successful person's adaptation and self-development. The level of foreign students' social intelligence was examined and a distinction in its development among students of the first and second course was established. It was discovered that the majority of the first year students have a high level of the social intelligence whereas most students of the third year, despite the expectation based on features of the personal development, have an average level of the social intelligence.

Key words: *social intelligence, communication, foreign students, culture of communication, social adaptation, social competence.*

Актуальність проблеми. Останнім часом вітчизняна психологічна наука проявляє особливий інтерес до дослідження соціального інтелекту. Виокремлення соціального інтелекту як спеціальної сфери психологічного дослідження обумовлено відносною автономністю та складністю цього феномену, який визначає успішність соціального пізнання, соціальної взаємодії та соціальної адаптації. На думку багатьох вчених (В. М. Куніцина, А. Л. Южанінова, Є. С. Михайлова-Альошина), саме високий рівень соціального інтелекту виступає провідним компонентом включення людини у соціальне життя суспільства, становлення спеціаліста соціальної сфери та управління, організатора та учасника функціонування сучасних комунікативних систем та інтеракцій. У сучасних дослідженнях сформоване положення про те, що соціальний інтелект надає людині можливість розуміти саму себе, забезпечує вірне трактування вчинків оточуючих, їх вербальних і невербальних реакцій, обумовлює процеси соціального пізнання, допомагає прогнозувати розвиток міжособистісних відносин, загострює її інтуїцію і передбачливість, забезпечує психологічну витривалість, допомагає долати раптові кризи та тривалі стреси, і саме тому сприяє

успішній адаптації людини та її саморозвитку.

Виникнення нових дефініцій у сфері соціальної компетентності та соціальних здатностей призводить до уточнення вимог, які стосуються вмінь людини прогнозувати розвиток міжособистісних ситуацій та інтерпретації інформації і поведінки людей в умовах комунікації. Внаслідок цього такі здатності особистості як винахідливість, ініціативність, комунікативна успішність та змістовна наповненість конструкцій міжособистісних комунікацій, починають займати передові позиції. Високий інтелектуальний розвиток як фактор успішності людини у побудові міжособистісних зв'язків поступається високим показникам розвиненості комунікативних вмінь, емоційного контролю, соціальної адаптивності та взаємодії у колективі. Вказані процеси дозволяють визначати соціальний інтелект не лише як основу соціалізації та адаптації у сучасному суспільстві, але й як фактор соціального успіху.

Дослідження соціального інтелекту з позицій вікового підходу є актуальним для дослідників різних шкіл та напрямів, і передбачає збір даних про розвиток соціального інтелекту в різних вікових періодах та інтеграцію цих даних з фактами, накопиченими

поза рамками вікового підходу. Кожний віковий період характеризується інтенсивним розвитком не лише інтелектуальних здатностей особистості, а й компетенцій міжособистісної взаємодії, уявлень про особистість та поведінку. Тим не менш у науковій літературі немає однозначної думки щодо впливу віку на становлення та розвиток соціального інтелекту, особливо у період, в рамках якого соціальний інтелект отримує свій подальший та активний розвиток – студентський вік.

На думку І. О. Кривцової, однією з найважливіших умов успішної соціокультурної адаптації іноземних студентів до нового освітнього середовища можна вважати організацію міжособистісної взаємодії і взаєморозуміння між викладачами та студентами, студентами - представниками різних культур всередині групи, факультету, академії. Наступною умовою, нерозривно пов'язаною з попередньою, є включення іноземного студента у практичну міжкультурну комунікативну діяльність.

Однією з основних характеристик якості професійної підготовки іноземних студентів є їх готовність до прояву культури комунікації, наявність якої дозволяє іноземним студентам долати комунікаційні бар'єри, що виникають у процесі освоєння незнайомих і складних лінгвістичних та паралінгвістичних особливостей державної мови країни перебування, культурного співвіднесення звичних і придбаних цінностей, адаптації до нових соціокультурних умов життєдіяльності.

У контексті професійної підготовки іноземних студентів найбільш значущими видами комунікативної взаємодії є міжособистісна та групова міжкультурна комунікація, оскільки іноземний студент постійно стикається з необхідністю вибудовувати міжособистісні і когнітивно-особистісні взаємини з однокурсниками-представниками країни перебування з метою вирішення освітніх завдань, при цьому від продуктивності подібного

роду комунікативної взаємодії багато в чому залежить ефективність професійної підготовки іноземних студентів в цілому.

Метою даної статті є порівняння рівнів соціального інтелекту іноземних студентів першого та третього курсів навчання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Методологічну і теоретичну основу дослідження складають праці вітчизняних та зарубіжних вчених у сфері вікової та соціальної психології, де через відсутність системних досліджень, присвячених феномену розвитку соціального інтелекту, вивчалися лише окремі складові поняття соціального інтелекту та його розвитку: загальний та практичний інтелект (Р. Стернберг, М. О. Холодная), соціальна компетентність (В. М. Куніцина), комунікативні здатності (Н. М. Онурієва, Н. В. Волошина, П. А. Гончарук), емоційний інтелект (Н. І. Булка, Е. Л. Носенко, С. В. Руденко), здатність до пізнання поведінки та соціальної адаптації (Дж. Гілфорд, Е. Торндайк), інтегральна інтелектуальна здатність, що визначає успішність спілкування й соціальної адаптації (Є. С. Михайлова-Альошина).

Як показав аналіз теоретичних і експериментальних підходів, у психологічній науці соціальний інтелект є поняттям, що не має єдиного, однозначного трактування. Розмаїтість підходів до визначення соціального інтелекту демонструє неоднозначність його структури. У той же час у визначеннях соціального інтелекту можна відзначити ряд загальних моментів.

По-перше, у більшості підходів (за винятком Г. Ю. Айзенка, Р. Стенберга, Н. Кентор, Р. Селмана) соціальний інтелект трактується як здатність, а отже, він пов'язаний з певною діяльністю і є особистісним утворенням.

По-друге, більшість підходів (за винятком Е. Торндайка, Р. Селмана, Д. В. Ушакова) визнає соціальний інтелект незалежним від загального інтелекту. Середовищні умови форму-

вання соціального інтелекту багато в чому обумовлені (хоча, у свою чергу й обумовлюють) комунікативними особливостями людей. Ця особливість соціального інтелекту є причиною його невисоких кореляцій з іншими видами інтелекту.

По-третє, соціальний інтелект описується як складне структурне утворення, що складається з декількох здатностей, предметом яких виступає встановлення відносин між подіями, у яких діючими особами є сама людина і її соціальне оточення.

Таким чином, соціальний інтелект – це виникаюча на базі комплексу інтелектуальних, особистісних, комунікативних і поведінкових рис, глобальна (інтегральна) здатність особистості орієнтуватися на істотні характеристики комунікативної ситуації і на основі цього намічати можливі способи опосередкованого досягнення своїх або загальних цілей в умовах, коли прямі способи її досягнення неможливі.

Вищий рівень розвитку соціального інтелекту відрізняє гуманістична спрямованість; її носієм є соціально зріла особистість, яка має адекватну самооцінку, є самодостатньою, добре адаптована, з розвинутим почуттям власної гідності, високим соціальним потенціалом, що проявляється в здатності позитивно впливати на інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. З метою визначення рівнів соціального інтелекту іноземних студентів різних курсів навчання було проведено дослідження з використанням тесту Дж. Гілфорда та М. Салівена «Діагностика соціального інтелекту», результати якого наведені нижче.

Вибірку склали іноземні студенти першого (203 особи) та третього (111 осіб) курсів навчання медичного факультету Харківського національного університету імені В.Н. Каразіна. Загальна кількість досліджуваних – 314 осіб віком від 17 до 30 років.

Результати за методикою враховуються за кожним субтестом окремо і по всьому тесту в цілому. У нашому

дослідженні враховувався лише загальний рівень розвитку соціального інтелекту (інтегральний фактор пізнання поведінки), який визначається на основі композитної оцінки. Композитна оцінка дає можливість порівнювати ступінь виразності окремих здатностей до пізнання поведінки у конкретного обстежуваного, а також порівнювати рівень розвитку здатностей до пізнання поведінки у різних людей.

Методика дає можливість з'ясувати, наскільки людина може вгадувати наслідки поведінки та робити її прогноз на основі невербальних реакцій; оцінити чутливість до невербальних проявів станів; оцінити чутливість до відтінків людських відносин, вірне розуміння того, що люди говорять один одному в окремих ситуаціях; виявити здатність до розпізнавання міжособистісних відносин у динаміці, логіки їх розвитку; оцінити, наскільки людина здатна використовувати логічні умовиводи для прогнозу поведінки на основі неповних даних.

Отже, на базі проведеного дослідження та внаслідок отриманих даних, враховуючи, що загальний рівень соціального інтелекту у застосованій методикі інтерпретується як рівень розвитку соціального інтелекту як провідної здатності, що впливає на успішність адаптації дитини у суспільстві, маємо змогу навести наступні результати.

По-перше, кожному значенню, отриманому досліджуваними, був присвоєний рівень, якому воно відповідає. Таким чином, студентів першого та третього курсів було розподілено за рівнями – низьким, середнім та високим. У процентному співвідношенні показники розподілилися наступним чином: серед студентів першого курсу 14,78% мають низький рівень розвитку соціального інтелекту, 69,95% – середній, та 15,27% – високий. 18% студентів третього курсу мають низький рівень, 67,58% – середній, та 14,42% – високий рівень розвитку соціального інтелекту.

Отже, навіть враховуючи те, що зазначені значення у кожній з вікових

груп є схожими, а статистична перевірка визначила, що наявність значущих розрізень між середніми значеннями окремо за кожною з груп на необхідному рівні достовірності не були підтверджені, такі дані також є інформативними. Встановлений факт може свідчити не лише про розкид та велику амплітуду сирих балів за шкалою, але й також про можливість припущення стосовно неможливості визначення загального рівня соціального інтелекту тільки за одною, навіть апробованою, методикою.

Дослідження загального рівня соціального інтелекту дітей шкільного віку за методикою Дж. Гілфорда та М. Салівена показало, що більшість високих показників було виявлено серед студентів першого курсу навчання, в той час як студенти третього курсу, де показники розвитку соціального інтелекту можна було очікувати вищими згідно з особливостями особистісного розвитку, переважно отримали середній рівень розвитку досліджуваної здатності. Розвиток здатностей студентів розуміти почуття й виражати своє ставлення до них безпосередньо пов'язаний з особистим успіхом студентів у різних видах діяльності: початковій, професійній, спілкуванні. Враховуючи вікові особливості психічного та фізіологічного розвитку студентів різних вікових груп та спираючись на провідні для кожного віку види діяльності, можна пояснити наявність отриманого розподілу: з кожним роком навчання поведінка студента стає більш соціально адаптованою, соціальна взаємодія відбувається паралельно з процесом усвідомлення особистості однолітків, де важко встановити чіткі характеристики. В даному випадку отриманий розподіл вказав на більш розвинений загальний рівень соціального інтелекту у студентів першого курсу, де потреба у соціальній адаптації, яка відбувається більшою мірою крізь спілкування, найбільш висока. Також необхідно відзначити, що результати, які були віднесені до

низького рівня розвитку соціального інтелекту (за даною методикою), серед студентів обох курсів мають досить значні показники (14-18%), що може бути обґрунтовано феноменом впливу соціального інтелекту на пристосування індивіда до соціального оточення: формування соціального інтелекту здійснюється на перших етапах розвитку особистості, здатність людини до сприйняття універсальних особливостей мови (розуміння не окремих слів, а інтерпретування ситуацій) сприяє розвитку соціального інтелекту як «базису» для розвитку всіх інших форм інтелекту на досить високому рівні, а тому є важким та тривалим процесом.

Окремо необхідно сказати, що ще до недавнього часу психологи вивчали процеси індивідуального розвитку людини так, ніби ці процеси відбувалися у незмінному соціальному світі. Проте вже сьогодні стає очевидним, що важливим є вивчення студента у мінливому світі, а тому у світлі нової методологічної перспективи вікові розрізнення є не лише наслідком універсальних етапів онтогенезу, а й результатом складного перетинання траєкторій індивідуального психологічного розвитку, суспільної та навчальної сфер. Такий умовивід свідчить про те, що на зазначені нами вище особливості рівня розвитку соціального інтелекту іноземних студентів також впливають процеси, що відбуваються у віковій періодизації, які спричинені новітніми поглядами на становлення особистості та мають своїм наслідком зсув деяких рамок вікових періодів.

По-друге, цікавим є той факт, що більшість досліджуваних з низьким рівнем розвитку соціального інтелекту було виявлено саме серед студентів третього курсу навчання, що може вказувати на наявність певних складнощів у процесі спілкування, у спільній діяльності, груповій та міжгруповій взаємодії, керуванні й керівництві. Враховуючи можливість представників обох курсів покращити свої навички спілкування та підвищити рівень

соціального інтелекту під час навчання в університеті, де є все необхідне для розвитку комунікативних здібностей, наступним кроком у вивченні проблеми соціального інтелекту як студентів-іноземців, так і вітчизняних студентів, вважаємо розробку корекційно-розвивальної програми, заснованої на визначених особливостях соціального інтелекту студентів різного віку.

Таким чином, встановлено, що соціальний інтелект виступає як специфічне когнітивне утворення, яке забезпечує ефективність соціальної

активності особистості, це особлива форма організації її ментального (розумового) досвіду в сфері соціальної взаємодії. Соціальний інтелект особистості існує як система уявлень, норм і правил міжособистісної взаємодії, на основі яких складаються його індивідуальні форми, навички й уміння.

Результати нашого дослідження можуть бути застосовані для покращення комунікативних навиків студентської молоді, гармонізації процесу спілкування та підвищення ефективності адаптації іноземних студентів у суспільстві.